

TEORIE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

- Regionální ekonomie a politika II
- Prof. RNDr. Milan Víturka, CSc.

Teorie regionálního rozvoje

Nedávná světová hospodářská krize výrazně oslabila přesvědčení, že pomocí matematických teorií a modelů lze spolehlivě předvídat hospodářský růst a návazně formulovat konzistentní veřejné politiky na národní (příp. nadnárodní), regionální a lokální úrovni. V tomto kontextu rovněž narůstá poptávka po takových přístupech, které by umožnily korektnější a prakticky použitelnější reakce na nové výzvy generované společenským rozvojem. Pozornost je soustředěna na klíčové procesy společenské evoluce, jejíž hybnou silou je konkurence, optimálním směrem udržitelný rozvoj a hlavním smyslem zvyšování kvality života. V případě regionálního rozvoje jde, podle mého názoru, v první řadě o aplikaci pěti základních principů:

- **Princip holismu** považuje celek za něco víc než prostý souhrn částí. Jeho aplikace otevírá prostor k přechodu od neoklasických redukcionistických přístupů ke komplexním přístupům respektujících otevřenost společenských systémů.
- **Princip integrace** znamená horizontální a vertikální propojování částí ve vyšší celky, které odráží hierarchické uspořádání společenských systémů reflektující politické, podnikatelské a sociální preference obyvatel.
- **Princip udržitelnosti** posuzované z komplexního pohledu zahrnujícího ekonomickou, sociální a environmentální dimenzi společenského rozvoje se specifickým důrazem na dynamickou rovnováhu vzájemných vazeb.
- **Princip obecné prospěšnosti** se vztahuje k činnostem respektujícím legitimní zájmy veřejné správy a ostatních subjektů
- **Princip účelnosti** chápáný zejména jako základ optimálního výběru veřejných projektů – k častému zaměňování pojmů efektivnosti a účelnosti P. Drucker (1993) uvádí, že "efektivnost znamená dělat věci správně, účelnost znamená dělat správné věci"

1. Neoklasické a neoliberální teorie regionálního rozvoje

a) lokalizační teorie – hledání faktorů podmiňujících lokalizaci ekonomických aktivit

Zkoumání lokalizačních rozhodnutí jednotlivých firem, vzájemné závislosti lokalizačních rozhodnutí a celkového prostorového uspořádání ekonomiky (Christaller až Isard), uvažována i role tzv. měkkých faktorů lokalizace.

b) neklasické teorie - dokonalá konkurence, informovanost a mobilita výrobních faktorů (rozvoj „growth accounting“) – sporný předpoklad uzavřenosti socioekonomických systémů, kdy vysoké korelace jsou chápány jako kauzální vztahy.

Solow $Y = A$ (souhrnná produktivita) $\cdot f(K, L)$. Dlouhodobý růst lze vysvětlit pouze na základě technologického pokroku – prioritní otázkou je jak jej vyjádřit.

Regionální rozvedení: **jednosektorový** (primárně protisměrný pohyb práce a kapitálu) a **dvousektorový model** – exportně a lokálně orientovaný sektor (primárně souhlasný pohyb práce a kapitálu indukovaný vyšší mezní produktivitou kapitálu a pracovních sil až po dosažení nového rovnovážného vztahu).

Výrazný nesoulad obou modelů s realitou byl zdůvodňován nízkou mobilitou pracovních sil ve srovnání s kapitálem. Z dalších nedostatků lze uvést diskontinuální charakter technického pokroku a přehlížení schopnosti inovací vytvářet nové trhy.

c) neoliberální teorie - nedokonalá konkurence, informovanost a mobilita výrobních faktorů (aglomerační úspory)

Hlavním cíle je lepší interpretace dlouhodobého růstu na základě internalizace hlavních faktorů. Příkladem je **nová teorie růstu, nová ekonomická geografie a Porterův model diamantu**.

Hlavním cíle je lepší interpretace dlouhodobého růstu na základě internalizace jeho hlavních faktorů. Příkladem příslušných teorií je nová teorie růstu, nová ekonomická geografie a Porterův model diamantu.

Obecně jde o zohlednění významu historie (společenská evoluce) a do určité míry i mechanismu zpětné vazby. Charakteristické je zohlednění přelévání účinků zajišťující individuální a společenskou návratnost investic.

a) Modely kladoucí důraz na akumulaci lidského kapitálu

Lukasův model $Y = A \cdot f(K, H_e, H_a)$. Vnitřní efekt (výdělky každého pracovníka kladně závisí na jeho dovednostech) a vnější efekt (průměrná hladina dovedností přispívá k produktivitě všech zahrnutých výrobních faktorů). Bod stability závisí na výchozích podmínkách takže obecně nedochází ke sblížení úrovně ekonomik (vyšší růstové dynamiky je však dosahováno v případech, kdy objem lidského kapitálu převažuje nad fyzickým kapitálem).

b) Modely kladoucí důraz na akumulaci znalostního kapitálu

Romerův model $Y = A \cdot f(R, K, L)$. Snaha firem inovovat motivovaná dosažením monopolní pozice na trhu zvyšuje celkový rozsah společenských znalostí. Konstanta A vzniká především přelévacím efektem z privátního výzkumného úsilí.

c) Porterův model diamantu

Tento model lze přiřadit k teoriím nové ekonomické geografie (Krugman - koncentrace kvalifikované pracovní síly, vzájemně se posilující technologie a inovace a propojování místních podniků jako hlavní aglomerační výhody). Konkurenceschopnost je popsána prostřednictvím následujících faktorů: faktory vstupů, faktory poptávky, faktory generované přítomností příbuzných a podpůrných firem, faktory generované strategiemi a charakterem konkurence firem, faktor vlivů vlády a faktory náhody.

Praktický význam pak má jím zformulovaný koncept klastrů.

2. Keynesiánsky orientované teorie regionálního rozvoje

Tyto teorie vycházejí z předpokladů nerovnoměrného rozvoje, Vznikající disparity jsou vyrovnávány prostřednictvím redistribuce veřejných zdrojů. V základním růstovém modelu jsou rozhodujícím faktorem investice ovlivňující objem produktu v podmínkách neúplného využívání výrobních zdrojů.

Koncept multiplikátoru jako poměr mezi změnou důchodu a změnou výdajů, která ji vyvolala („každý výdaj je příjmem někoho jiného“). Rozsah výsledného zvýšení je úměrný meznímu sklonu ke spotřebě).

a) Keynesiánsky založené teorie regionálního rozvoje

Harod-Domarův růstový model – čtyři míry růstu: přirozená, zaručená, anticipovaná a skutečná (podle modelu rovnost prvních tří měř zajišťuje rovnovážný růst – není však znám mechanismus, který by to zajistil).

Teorie exportní základny (North) vycházející z podílu zaměstnanosti v exportním a doplňkovém sektoru, přičemž úspěšnost rozvoje regionu se odvíjí od schopností vyrobit exportní komodity (proces specializace jako hledání komparativní výhody).

b) Ostatní poptávkově založené teorie

Teorie růstových pólů (Perroux, Boudevill – propojení s **Christallerovou teorií centrálních míst**) a **Löschovým modelem tržních zón firem**) a **teorie polarizovaného rozvoje (Friedmann** – vznik a šíření inovací probíhá podle hierarchického vzorce a je usnadňováno podobností strukturálních a behaviorálních charakteristik) propojující prostorové uspořádání ekonomiky s hospodářským růstem. Ze širšího pohledu se tyto teorie snaží o interaktivní zohlednění prostoru a historie v ekonomickém rozvoji. Rozlišovány jsou hnací a hnaná odvětví, jejichž účelné propojení generuje rychlejší tempa růstu.

Z praktického pohledu má zásadní význam zejména technická, příjmová, psychologická a geografická polarizace.

Funkční x deprivované póly růstu.

Teorie oběžné kumulativní kauzality – Myrdal.

Změna významného faktoru (např. bankrot velké firmy) způsobuje navazující změny dalších faktorů posilujících prvotní změnu. Z praktického pohledu podle této teorie dochází k prohlubování regionálních rozdílů (negativní backwash effects převažují nad pozitivními spread effects).

Vývoj regionální diferenciacce probíhá podle Gaussovy křivky: 1. fáze – selekce úspěšných regionů, 2. fáze – maximalizace rozdílů, 3. fáze – integrace a následné snižování rozdílů.

Teorie nerovnoměrného rozvoje – Hirschmann

Hlavní úkolem není nalézt optimální kombinaci stávajících zdrojů, ale nalézt skryté či špatně využívané zdroje. Ve srovnání s Myrdalem přičítá větší význam působení spread effects. Skepse k přínosům masivní podpory výstavby infrastruktury. Podpora budovní „ostrůvků moderní ekonomiky“.

3. Strukturalistické a regulační teorie regionálního rozvoje

Tyto teorie přeceňují roli struktur a podceňují roli jednotlivce (vazba na neomarxistické teorie). Nerovnoměrnost je chápána jako latentní důsledek tržní ekonomiky, kterou považují za systémově nestabilní. Některé z nich pak popírají paradigmatu moderní ekonomie (např. Emmanuelova teorie nerovné směny odmítající, že výše mezd je odvozována od ceny produkce).

a) *Neomarxisticky založené teorie*

„Třetí úroveň“ teorie krize – Harvey

Akumulace kapitálu jako nejvýznamnějšího kumulativního mechanismu – rozpor mezi mobilním a imobilním kapitálem (vznik teritoriálních aliancí, primární a sekundární oběh kapitálu).

Teorie nerovnoměrného vývoje (see-saw) – Smith

Tři základní diferenciatní mechanismy: úroveň měst – pozemková renta, národní úroveň – dělba práce, globální úroveň – výše mezd. Hlavním vyrovnávacím mechanismem je pak všeobecná tendence k univerzalizaci výrobních podmínek a cirkulace mobilního kapitálu.

Teorie mezoekonomiky – Holland

Důraz na nadnárodní firmy vytvářející sektor mezoekonomiky s monopolní či oligopolní konkurencí a rovněž daňové manipulace resp. vyhýbání se daňové povinnosti (boj proti „daňovým rájům“).

b) Ostatní strukturalistické teorie

Regulační teorie – Aglietta, Lipietz

Rozhodující roli hraje schopnost adaptace. V tomto kontextu jsou za klíčové pokládány: pracovní a zaměstnanecké vztahy, finanční vztahy, forma konkurence a role státu. Jestliže jsou tyto strukturální formy v souladu dochází k rovnoměrnému vývoji směřujícímu k regionálním konvergenci. Příkladem je teorie flexibilní specializace (nahrazování economy of scale economy of scope). Problémem je jejich přílišná vágnost.

Teorie výrobních cyklů – Vernon

Přesouvání výrob v souladu s tím, zda jde o nový výrobek, zralý výrobek či standardní výrobek směrem od nejvyspělejších po periferní regiony (příliš deterministické a jednostranné chápání technologického vývoje).

Teorie ziskových cyklů – Markusen

Hlavní význam v regionálním rozvoji mají velké firmy rozvíjející se jako oligopoly v posloupnosti následujících fází: fáze nulových zisků (vznik výrobku/odvětví), fáze superzisků (monopolní pozice výrobce), fáze normálních zisků (vstup dalších firem do odvětví generuje intenzivní cenovou konkurencí spojenou s difúzí aktivit do dalších regionů, fáze normálních plus/minus zisků (nasycení trhu kdy dochází buď k oligopolizaci odvětví udržující zisky nebo delokalizaci cílené na úsporu nákladů) a fáze ztráty (rušení výroby). Jde opět o příliš jednostrannou teorii.

4. Kriticko-realistické teorie regionálního rozvoje

Kriticko-realistické teorie usilují o nahrazení deterministického chápání role struktur ve společenském rozvoji realističtějším přístupem zohledňujícím jejich reálnou podmíněnost včetně přiznání adekvátní role jednotlivcům (odmítají tedy chápání struktur jako bezprostředních příčin vzniku a vývoje společenských jevů)

Teorie územních dělb práce – Massey

Teorie usiluje o integraci obecné teorie regionálního rozvoje a odpovídající role regionálních specifik. Za hlavní příčinu probíhajících změn v územní dělbě práce považuje změny v prostorové organizaci výroby a v tomto kontextu usiluje o zohlednění globalizace ekonomiky (silně tedy podceňuje roli odvětvové struktury výroby). V souladu s tím kritizuje jednostrannou aplikaci kvantitativních přístupů, vyúsťujících často v mechanický matematicko-statistický popis jevů bez jejich hlubší věcné interpretace.

Diskuse o lokalitách – Cook

Do tohoto pojetí zapadá diskuse o lokalitách, která proběhla ve Velké Británii v 80. letech 20. stol. za účelem objasnění příčin jejich odlišných reakcí na procesy globalizace a restrukturalizace. Tyto rozdíly byly připsány aktivitám místních aktérů, zejména institucí místní samosprávy (v souladu s kriticko-realistickým pojetím je odmítána možnost vytvoření univerzálně platné teorie regionálního rozvoje).

5. Institucionální teorie

Institucionální teorie zdůrazňují významnou roli institucí v ekonomickém rozvoji, chápaných zde ovšem ve smyslu institucionalizovaných praktik, chování a zvyklostí. Pro institucionální ekonomy je rovněž typická nedůvěra k reálným možnostem předvídat vývoj prostřednictvím exaktních metod opomíjejících význam nekvantifikovatelných tj. kvalitativních faktorů (a rovněž dopady zpětných vazeb v procesech společenské evoluce).

Teorie výrobních okrsků – Bagnasco, Becattini, Brusco

Teorie na základě analýzy úspěšného hospodářského vývoje tzv. třetí Itálie (provincie Toscana, Emília-Romagna a Veneto) zdůrazňuje význam specifických socioekonomických podmínek, zejména místní sounáležitosti a tradičních kulturních hodnot. Tyto podmínky úspěšně využily místní malé a střední firmy pro tvorbu aglomeračních efektů odvíjejících se z úspor z rozsahu v podmínkách intenzivní kooperace a vytvořené sítě specializovaných služeb, které generují příznivé podmínky pro pružné reakce na měnící se poptávku (k tomu je ovšem potřebné poznamenat, že přístupy příslušných italských regionů jsou těžko přenositelné a to i z důvodu využívání nelegálních praktik).

Teorie učících se regionů – Lundvall, Maskell

Teorie reflektuje poznání, že v podmínkách znalostní ekonomiky se rozhodujícím zdrojem konkurenceschopnosti stávají vědomosti, schopnosti učení a komercializace získaných znalostí prostřednictvím tvorby a transferu inovací. V tomto kontextu je zdůrazňován význam tzv. nekodifikovatelných znalostí, které na rozdíl od kodifikovatelných znalostí nelze prodávat jako zboží, ale lze je získat pouze na základě vlastních zkušeností – korespondující procesy jsou označovány jako učení praxí, učení užíváním, učení hledáním a učení spoluprací. Tento fakt z hlediska reálné praxe znamená, že tyto znalosti jsou obtížně přenositelné a postupně se tak stávají základem konkurenčních výhod států a zejména jejich regionů. Praktická využitelnost institucionálních teorií se pak vztahuje především na zvyšování investic do vzdělání a výzkumu a podporu vytváření podpůrné znalostní infrastruktury (např. vědecko-technické parky a inovační centra).